

La Catalogna in Europa, l'Europa in Catalogna. Transiti, passaggi, traduzioni
Associazione italiana di studi catalani
Atti del IX Congresso internazionale (Venezia, 14-16 febbraio 2008)
Edizione in linea - ISBN 978-88-7893-009-4
<http://www.filmmod.unina.it/aisc/attive/>
Data di pubblicazione di questa comunicazione: 16 dicembre 2009
<http://www.filmmod.unina.it/aisc/attive/Alegret.pdf>

Joan Alegret

Fonts italianes de poemes en llengua catalana:
Sannazaro/Fontanella i Parini/Tous

La historiografia literària ha insistit a assenyalar la influència abassegadora dels models poètics castellans damunt la poesia catalana d'entre 1600 i 1833. Tanmateix, donat que la llengua toscana era prou coneguda per molts homes de lletres dels Països Catalans, cal pensar que podien acudir a la lectura de poetes italians, i, doncs, rebre'n directament la influència.

El meu propòsit és presentar-ne dos possibles casos. Un primer cas és el de la *Selva elegiaca* del barceloní Francesc Fontanella (1622-1682/1683), inspirada en una cançó de l'*Arcadia* (ed.1504) del napolità Iacopo Sannazaro (1457-1530). Un segon cas és el poema *Despedida a l'Amor* (1828) del clergue artanenc Domingo Tous (1779-1854), que calca la composició V, *Il brindisi* (1778) d'*Il libro delle Odi* (1791, edició definitiva 1795), de Giuseppe Parini (1729-1799).

1. Sannazaro/Fontanella

Escriptor renaixentista en llengua llatina i en llengua toscana, el napolità Iacopo Sannazaro inicià el gènere de la novel·la pastoral, composta de prosa i vers, amb *Arcadia* (Nàpols 1504, primera impressió controlada per l'autor), prototipus d'un nou gènere novel·lístic, en voga a les lletres europees del Cinc-cents i del Sis-cents. Sannazaro col·loca, a cada fi de capítol de la seva *Arcadia*, un poema. El del capítol V és una elegia fúnebre que hi figura com a dita pel pastor Ergasto *sovra la sepultura* del també pastor Androgeo. Com ens indica en nota el curador de l'edició per mi vista i emprada, Francesco Erspamer, és una cançó de cinc estrofes que calquen l'esquema de *Chiare fresche e dolci acque*, o sia el poema CXXVI del *Canzoniere* de Francesco Petrarca. Cada estança s'hi compon de tretze versos: quatre decasíl·labs més nou hexasíl·labs, amb un joc de cinc rimes diferents disposades segons la combinació abCabCcdeeDfF.

Per tal d'observar-hi les coincidències amb el poema de Fontanella, ens interessen només les dues primeres estances del de Sannazaro, o més concretament, només els seus

desset o denou primers versos. El transcriuré, tot subratllant-hi els mots que retrobarem en el text català de Fontanella:

Alma beata et bella, che da' legami sciolta nuda salisti nei superni chiostrì, ove con la tua <i>stella</i>	4
ti <i>godì</i> in seme accolta, e lieta ivì, schernendo i pensier nostri, quasi un bel <i>sol</i> ti mostri tra li piú chiari spirti,	8
e coi vestigi santi calchi le <i>stelle</i> erranti; e tra pure fontane e sacri mirti pasci celesti greggi,	12
e i tuoi cari pastori indi correggi; <i>altri</i> monti, <i>altri</i> piani, <i>altri</i> boschetti e rivi vedi nel cielo, e piú novelli fiori;	16
<i>altri</i> fauni e silvani per luoghi dolci estivi seguir le ninfe in piú felice amori.	
[...]	

Del poema de Fontanella n'hi ha dues edicions: la de Maria Mercè Miró a *La poesia de Francesc Fontanella* (volum primer; Barcelona, 1995), on figura com a poema 33, entre les pàgines 219-220, i la d'Albert Rosich i Pep Valsalobre a l'antologia *Poesia catalana del barroc* (Bellcaire d'Empordà 2006), com a poema 63, a les pàgines 232-233. He triat aquesta segona edició, que és més ben puntuada i que duu notes explicatives. Cal dir d'altra banda, que en l'edició dels dos antòlegs, el poema té 27 versos mentre que Miró ens en dóna una versió amb 26: la diferència radica en el vers vuitè de la versió dels antòlegs gironins, que l'editora vigatana dóna només en nota a peu de pàgina, tot informant-nos que apareix als manuscrits R i BC4 (en aquest, però, com a addició). El poema duu el títol de *Selva elegíaca* i és escrit per Fontanella arran de la mort de la seva segona muller, Estàsia d'Ardena, Elisa de nom poètic. Miró el data de 1657 i Rosich i Valsalobre de devers 1658.

Com que són versos concebuts en forma de selva o silva, no hi ha disposició estròfica i no tots els versos rimen (si més no, no tots de manera consonant). Tanmateix, la versió que ens ofereixen els dos antòlegs (i que és la que tot d'una transcriuré, subratllant-hi les coincidències lèxiques amb Sannazaro) duu una separació entre els versos 12 i 13, separació que deu poder justificar-se pel fet que el tretzè és una repetició del vers inicial i, doncs, és com si encapçalàs una segona tirada de versos. Malgrat això, cal observar que una de les rimes – en *ósa/òsa* – apareix abans i després de l'espai separador.

Selva elegíaca

Ara sí que ets divina, Elisa mia, que, entre flames d'amor inextinguible, entre golfos de glòria inalterable, a l'Espòs immortal goses , ditxosa,	4
que et donà l'hermosura i la noblesa. L'ingeni, lo valor, la virtut rara que entre els humans te feien adorable entre los immortals te fan divina.	8
Ja goses de l'Espòs, que ab sa grandesa il·lustrà ta caduca gentilesa, perquè en eterna vida generosa sies eterna esposa.	12
Ara sí que ets divina, Elisa mia, que, de llum coronada, il·lustres lo brillant de les esferes. No cinys, qual Ariadna fabulosa,	16
la boreal corona celebrada, del foc del firmament centella obscura; altra corona més brillant i pura clares formen esteles :	20
esteles tantes, sempre lluminoses, quantes virtuts doraven ta hermosura; clares esteles de grandor primera, semblants a la que una àguila amorosa	24
veu amanèixer en regió serena, que a la Lluna adornaven o vencien, i cenyien al Sol , mes no cedien.	

En conjunt, hi ha sis rimes consonants: una primera en *able* (versos 3 i 7), una segona en *ósa/òsa* (versos 4, 11, 12, 16 i 24), una tercera en *èsa* (versos 5, 9 i 10), una quarta en *ada* (versos 14 i 17), la cinquena en *ura* (versos 18, 19 i 22) i la sisena en *ien* que és la dels dos darrers versos d'aquesta silva. Hi tenim, doncs, un total de desset versos amb rimes consonants, entre els quals només n'hi ha un que dugui una rima falsa, merament visual: la d'*esposa* – amb o oberta – al vers 12, que per a Fontanella devia rimar amb els quatre mots *ditxosa*, *generosa*, *fabulosa* i *animosa*, que tenen o tancada. Si, del total de vint-i-set versos d'aquesta *Selva elegíaca* en restem aquests desset de rima consonant, vol dir que hi ha deu versos que queden lliures, llicència que permet la silva. Tanmateix, podríem considerar que la repetició del primer com a tretzè equival a una altra rima, en *ía*. I que els mots finals dels versos 2 i 8, *inextinguible* i *divina*, respectivament, hi rimen de manera assonant. Hi ha també quatre casos de mots finals de vers en è tònica: tancada en dos casos – *esferes* (vers 15) i *primera* (vers 23) – i oberta en els altres dos – *esteles* (vers 20) i *serena* (vers 25).

Els dos poemes coincideixen, doncs, en que són elegies fúnebres, tot i que en el cas de la de Sannazaro la visió de l'altra vida és la del platonisme pagà, mentre que en la de

Fontanella és la cristiana: justament, si hi esmenta, en els versos 16-18, un mite metamorfòsic grecolatí, amb una certa funció ornamental, ho fa però negant-lo o contraposant-lo al mite cristià («No cinys, qual Ariadna fabulosa, / la boreal corona celebrada, / del foc del firmament centella obscura»). I coincideixen, crec jo que molt significativament, en l'ús de quatre mots quan descriuen aquesta segona vida, celeste, que, tant el pastor Ergasto de Sannazaro com el nostre Fontano, imaginem per als seus respectius estimats Androgeo i Elisa: a les *stella* (vers 4) i *stelle* (vers 10) del poeta napolità corresponen les *estelles* (versos 20, 21 i 23) del barceloní; al *godì* (vers 5) els dos *goses* (versos 4 i 9); als quatre *altri* (versos 14, 15 i 17), *l'altra* del vers 19; i, tal volta no és tant significatiu com aquestes quatre coincidències lèxiques, tan bàsiques en la construcció del sentit en l'un i l'altre poema, però hi tenim encara el substantiu *sol*, alhora al vers setè de Sannazaro i al vers final de Fontanella.

2. Parini/ Tous

El poema *Il brindisi* de Parini és format per XIV quartetes hexasil·làbiques i compta, doncs, amb un total de cinquanta-sis versos. Aquestes quartetes presenten la particularitat de tenir sempre un primer vers esdrúixol, dos versos mitjans acabats en paraula plana i un quart vers acabat en mot agut; això pel que fa a l'aspecte accentual. I, quant a la rima, els versos esdrúixols hi són sempre blancs, els plans rimen entre ells dins cada quarteta, i els versos aguts rimen dins cada parell de quartetes (és a dir el de la primera amb el de la segona, el de la tercera amb el de la quarta, i així successivament). Pertany a un gènere de cançoneta molt corrent a la literatura italiana setcentista. El transcriuré a continuació:

Il brindisi

Volanno i giorni rapidi
Del caro viver mio:
E giunta in sul pendio
Precipita l'età. 4

Le belle oimè che al fingere
Han lingua così presta,
Sol mi ripeton questa
Ingrata verità. 8

Con quelle occhiate mutole,
Con quel contegno avaro
Mi dicono assai chiaro:
Noi non siam più per te. 12

E fuggono e folleggiano
Tra gioventù vivace;

E rendonvi loquace
L'occhio, la mano e il piè. 16

Che far? Degg'io di lagrime
Bagnar per questo il ciglio?
Ah no; miglior consiglio
È di godere ancor. 20

Se già di mirti teneri
Colsi mia parte in Gnido,
Lasciamo che a quel lido
Vada con altri Amor. 24

Volgan le spalle candide,
Volgano a me le belle:
Ogni piacer con elle
Non se ne parte alfin. 28

A Bacco, all'Amicizia
Sacro i venturi giorni.
Cadano i mirti; e s'orni
D'ellera il misto crin. 32

Che fai su questa cetera,
Corda, che amor sonasti?
Male al tenor contrasti
Del novo mio piacer. 36

Or di cantar dilettrami
Tra' miei giocondi amici,
Augurj a lor felici
Versando dal bicchier. 40

Fugge la instabil Venere
Con la stagion de' fiori:
Ma tu, Lièò, ristori
Quando il dicembre uscì. 44

Amor con l'età fervida
Convien che si dilegue;
Ma l'amistà ne segue
Fino all'estremo dì. 48

Le belle ch'or s'involano
Schife da noi lontano,
Verranci allor pian piano
Lor brindisi ad offrir. 52

E noi, compagni amabili,
Che far con esse allora?

Seco un bicchiere ancora
Bevere, e poi morir.

56

La temàtica d'*Il brindisi* és clarament anacreòntica, tot contraposant-hi dues sèries semàntiques. En l'una hi ha *le belle* (versos 5, 26 i 49), el topònim *Gnido* com a sinèdoque o metonímia de Venus (vers 22), el déu *Amor* (és a dir Cúpid, al vers 24) i el mot comú *amor* (designant, doncs, la passió eròtica, al vers 34), més un tercer *Amor* (al 45), que com que va després del punt, no queda clar si l'hem de llegir en un sentit o en l'altre, però que més versemblantment deu esser en el sentit del nom comú (ja que dins la mateixa estrofa hi ve després *l'amistà*, en minúscula), i *mirti* (versos 21 i 31) que és la planta relacionada amb Venus, i *la stagion de' fiori* (vers 42), paràfrasi de la primavera. En l'altra sèrie, hi ha fins a cinc referències al sentiment de l'amistat: «l'Amicizia» (vers 29), «novo mio piacer» (vers 36), «miei giocondi amici» (vers 38), «l'amistà» (vers 47) i «noi, compagni amabili» (vers 53); hi ha també l'esment del déu *Bacco* i del seu sinònim *Lièo* (versos 29 i 43), amb la planta que li correspon – *l'ellera* (al vers 32) –, més altres tres al·lusions al beure vi – *versando dal bicchier* (vers 40), *un bicchiere ancora / Bevere* (versos 55/56) – i a més a més, encara, *il dicembre* (vers 44). Cal remarcar que, a les dues darreres quartetes (versos 49-56), el poeta hi ha imaginat un temps futur, a la fi de la seva vida, en què les belles que ara no volen saber res del poeta i dels seus amics, també hauran esdevengut velles i els oferiran llur brindis: l'aparent convergència, emperò, és imaginada de manera altament dramàtica, per tal com aleshores – diu – caldrà beure amb elles una darrera volta i, tot seguit, morir.

El poema de Domingo Tous – autor nascut i mort a Artà, població del nord-est de l'illa de Mallorca – com tota la resta de la seva obra en vers coneguda, ens ha arribat entre els papers del IXè comte d'Aiamans, Josep de Togores i Sanglada (1767-1831). Tous era un frare franciscà que obtingué la secularització definitiva el 3 d'agost del 1821 i va esser admès com a prevere a la parròquia del seu poble, de la qual fou nomenat ecònom l'11 de maig de 1824, càrrec que exercí fins a una renúncia, per raó d'edat i xacres, el 28 d'octubre de 1844.

Tous era també, tal volta des d'abans de 1826, l'administrador dels béns que el comte tenia a Artà, funció que motivà la correspondència entre tots dos i gràcies a la qual ens han pervingut vint-i-nou poemes seus (vint-i-sis en català i tres en castellà), tramesos al senyor comte en el període que va del 2 de gener de 1828 al 29 d'agost de 1830. Editats a cura de Jaume Guiscafrè en el llibret *Poemes i cartes* (1999), hi trobarem com a sisena peça poètica aquesta *Despedida a l'Amor* entre les pàgines 45 i 48. Tanmateix, ja havia estat publicat per Joan Mas i Vives dins del volum que recull les *Poesies* del comte d'Aiamans (Barcelona 1995), on amb lletres més reduïdes que les normals, Mas intercala de tant en tant alguns textos de Tous per la seva interrelació amb els de Togores. En aquest cas, és perquè el comte d'Aiamans trameté a volta de correu a Tous un comentari, en vers, de la *Despedida a l'Amor*.

Tant Giuseppe Parini com Domingo Tous escriuen els seus respectius comiats a l'amor un poc abans de complir cinquanta anys: Parini, que era del 1729, l'escriu l'any

1778, és a dir, quan tenia quaranta-nou anys d'edat, i Tous, que va néixer cinquanta anys després que Parini, l'escriu l'any 1728, quan en tenia igualment quaranta-nou de fets. Per a tots dos, doncs, dur ja mig segle de vida significa haver entrat en la senectut. La xifra és feta explícita al vers 4 de Tous:

arpetjar cinquante anys...

que vol dir poder tocar ja amb els dits de la mà aquesta fita del mig segle, com si fos una matèria sòlida.

Entre els dos poemes, una diferència observable externament, sense entrar encara en la lectura comparada dels continguts, és que la peça de Tous és molt més llarga que la de Parini: 124 versos, que es redueixen a 116 si descomptam els vuit finals dedicats al bescanvi epistolar amb el compte d'Aimans, contra els 56 d'*Il brindisi*. Tous escriu, doncs, més del doble de versos que Parini; és més difús, més anecdòtic i – alhora – més simple, que el seu model, com podreu comprovar llegint-lo tot seguit:

Despedida a l'Amor

Adiós, al·lotas bellas,
és fa precís que diga;
a fer axò m'obliga
arpetjar cinquante anys... 4

Ja vetx que m'és sensible
aquesta despedida,
però vetx que ma vida
demana altres remeys. 8

D'amor les grans febradas
en mi ja·stan dissoltas:
de fret moltas de voltas
no·m puc encalentir. 12

Sas camas tenc dolentas
per anar de visitas
y per cumplir las citas
ja no sent bastant foc. 16

Los vespres, quant fa fosca,
tropés a cada passa;
per mi és un poc massa
anar de festejar, 20

sens contar las serenas,
tampoc las esquenadas,
ni el rondar debadas
casi tots los carrers. 24

Moltíssimas borrascas
y molt pocas bonansas,
sols llargas esperansas
tenen los xixisbeus. 28

Semblants a los judios
esperant el Messias,
pàssan molts anys y dias
sens veure cap Nadal. 32

Cupido, sens ser místic,
[a] aquells que més estima
que sofrèscan entima
los més grossos trebays. 36

Los tapa enb una bena
los dos uys de sa cara:
axò no és res encare,
més tenen que sofrir. 40

Com los mira ja cegos,
d'amor encén la metxa
y ab una aguda fletxa
penetra los seus cors. 44

Llagats y sense vista,
han de sofrir per forsa,
moltes los ne fa tòrser
cada hora y cada instant. 48

Si sospiren o ploren,
los dexa a la ventura
y sols aquets mals cura
el temps o desengany. 52

A mi el temps m'avisa
y és precís que·l crega:
me diu que meng i bega
si vull estar a pler. 56

Com tenc gènit pacífic,
trop que l'hauré de creure;
en bon menjar i beure
bona vida puc fer. 60

Y si el fill de Venus
ve·n colqua nova fresca,
puc fer, quant m'ofresca,
colque punt escapat. 64

Cupido y Baco tenen

casi un matex aspecte, es tenen gran respecte y se serven corter.	68
Sols trop la diferència que·l primer s'agarbulla ab gent jove y de bulla, quant Baco beu y seu.	72
En los sirvents de Baco amor també fa mella, quant pàssan sa botella van calents els neulers.	76
Jo no cont cap miracle, sols m'esplic ab franquesa: és la naturalesa qui fa aquets sentiments.	80
Sentint tocar guiterras, per vey qu·un homo sia també sent alegria, si·s estat ballador.	84
¿Que molt que jo·n ressentia, com a bon fiy de mara, si som estat confrare d'aquesta Germandat?	88
Encare los meus morros puc dir que lletetjaven y a mi ja m'agradaven las conversas d'amor.	92
Are, en sa barba blanca, ja no fas sinó nosa ahont se vuye em posa, perquè som tornat vey.	96
Amor així se porta en mascles y femellas, no val ser estat bellas per perde s'amistat.	100
Molt diferent és Baco, que ab molta d'alegria totom acobitia sens reparar en res.	104
A Baco feré festas visitant el seu temple,	

tal volta el meu eczemple darà a colquú consol.	108
Perdent el fill de Venus, vetx pert lo més afable; però bastant amable és beure en tenir set.	112
Aquesta despedida de faltas està plena: humor falta en la vena, la Musa bufa poc.	116
Are jo acab de rebre, senyor Conte, sa carta de bons versos molt farta, tant que no sé què dir.	120
Can Tomàs, casa d'Artà, a vint-y-sis de febrer; lo firma son posader, qui sempre està a son manar.	124

Si ens fixam, primer de tot, en la mètrica, hi trobarem que és ben clar que ha tingut com a model la de Parini, emperò l'ha alleugerida suprimint-ne les dificultats: ja no hi ha versos esdrúixols a l'inici de cada quarteta (han esdevingut plans), ja no hi ha rima en els versos masculins amb què acaba cada quarteta; ara només rimen els versos plans centrals. La mètrica sofisticada del model era massa difícil de calcar amb fidelitat per part de Tous, versificador poc destre, i en una llengua – la catalana – que no pot comptar amb tantes paraules esdrúixoles com la italiana.

La simplificació estròfica d'aquesta *Despedida a l'Amor* és pariona de la simplificació temàtica. Han desaparegut, en la ploma de Tous, les referències massa erudites: no hi ha Gnido ni Lièo, no hi trobarem murtres ni eura, No hi ha tampoc cap esment de l'Amistat: a l'amor, ara, se li contraposa el vi tot sol, sense fer-hi referències a beure'l en companyia. Anant al detall, la sèrie eròtica és integrada per «al·lotas bellas» (vers 1), per cinc esments a l'«amor» (versos 9, 42, 74, 92 i 97), el tercer i el cinquè dels quals em sembla que volen significar el déu Amor, que hi apareix també esmentat com a *Cupido* (versos 33 i 65) i com a *el fill de Venus* (versos 61 i 109) i és al·ludit, a més a més, en el vers 70. La sèrie contrària és conformada per cinc esments del déu *Baco* (versos 65, 72, 73, 101 i 105) i el concurs de quatre aparicions del verb *beure*: dues com a infinitiu (als versos 59 i 112), una en present de subjuntiu, *bega* (vers 55), i una altra en present d'indicatiu, *beu* (vers 72).

És, doncs, inqüestionable que *Despedida a l'Amor* depèn d'*Il brindisi*. Ara bé: ¿en prové de manera directa, o hi ha entremig un text poètic en castellà? Si va existir, ara per ara no l'he sabut trobar. Tanmateix, a *Poemes i cartes* de Tous, Jaume Guiscafrè inclou, amb el nombre 28, pàgines 96-100, una *Traducció de Meléndez a la traducció del*

Metastasi La Libertad. Á Lice; en aquest cas, el llarg títol informatiu amb què el capellà artanenc ens presentava la seva traducció indirecta d'un poema – molt famós un temps – de Pietro Metastasio, s'explica – justament – per això: perquè només pretenia ésser una traducció. El fet que a *Despedida a l'Amor* hi hagi un títol propi, diferent del que duia el poema inspirador, títol que no duu afegida cap referència a la font, deu ésser perquè Tous en aquest no feia una traducció sinó que escrivia un poema que ell sentia com a de creació personal, encara que hi calcàs, simplificant-les, la mètrica i la temàtica d'altri. El convenciment, per part de Domingo Tous, de fer-hi obra pròpia, concorda amb què de vegades escriu consideracions que no eren a l'oda de Parini. Així, a la quarteta dels versos 61-64 ens ve a dir que la seva renúncia a l'amor no és total: si se li presenta qualche avinentesa, l'aprofitarà («puc fer [...] / colque punt escapat»). Un poc més endavant, a la dels versos 73-76, diu tanmateix que el beure estimula el desig eròtic («van calents els neulers»). Les dues expressions col·loquials que he citat suara entre cometes exemplifiquen, a més a més, la distància, en l'ús del llenguatge, entre l'italià llibresc de Parini i el mallorquí col·loquial de Tous.

Universitat de les Illes Balears

Bibliografia

- Francesc Fontanella, *La poesia de (...)*. (Volum primer). Edició crítica de Maria Mercè Miró. Curial (Autors Catalans Antics, 10) Barcelona 1995, 392 pp.; pp.219-220.
- Giuseppe Parini, *Il Giorno. Le Odi*. Introduzione e note di Andrea Calzoni. Garzanti (I Garzanti. I Grandi Libri, 129) Milano 1975, XXXVI + 356 pp.; pp.182-184.
- Albert Rossich i Pep Valsalobre, *Poesia catalana del barroc, Antologia*. A cura de (...). Edicions Vitel·la (Philologica: Sèrie Textos, 1) Bellcaire d'Empordà 2006, 404 pp.; pp. 232-233.
- Iacopo Sannazaro, *Arcadia*. A cura di Francesco Erspamer. Mursia (GUM. Nuova serie) Milano 1990, 248 pp.; pp.102-105.
- Josep de Togores i Sanglada, Comte d'Aiamans. *Poesies*. A cura de Joan Mas i Vives. Curial/PAM (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 40) Barcelona 1995, 352 pp.; pp. 271-278.
- Domingo Tous, *Poemes i cartes*. Edició a cura de Jaume Guiscafrè. UIB/PAM (Biblioteca Marian Aguiló, 28) Barcelona 1999, 128 pp.; pp.45-48.